

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 316.75:316.77(497.11)
ОНР

ДЕЈАН А. МИЛИЋ

Центар за беседништво „INSTITUTIO ORATORIA”
Београд

ПОЛИТИЧКИ ГОВОР У СРБИЈИ НА РАЗМЕЋИ XX И XXI ВЕКА

Сажетак: Политички говор у Србији после демократских промена, под дејством последица мукотрпног политичког наслеђа, које је сузбијало његов демократски развој, суочава се са својим даљим вредносним падом и претварањем у сопствену негацију – у политички антиговор. Политички антиговор се јавља као олако казана реч без покрића или као острашћени говор мржње и нетолеранције. То изискује хитне потезе за његово упростојавање и свођење у демократске оквире, што је насушни услов за сазревање једне, још увек прилично незреле нације.

Кључне речи: Политика – политички говор – диктатура – политичко наслеђе – глуви говорник – дрвени језик

1.) ОЗНАЧАВАЊЕ ПРОБЛЕМА

Прилике које су сустигле Србију у последњој декади XX века и у првих пет година овог века скоро да су потпуно расточиле сваки напор усмерен ка упростојавању јавног комуницирања, а нарочито комуницирања у сфери политичког деловања. Стара, мудра и скоро сасвим тачна изрека, по којој се најмање истине може чути (тј. највише се лаже) пред изборе, у току рата и после лова, у данашњем јавном животу Србије чека поновно пот-

ДЕЈАН МИЛИЋ

врђење своје валидности. И то не ради чињенице да се у Србији почела говорити истина чак и после лова, већ, заправо, због чињенице да се, кад је у питању деловање на српској политичкој сцени, истина прећуткује не само пред изборе, већ се она давно престала говорити чак и у свакодневном политичком комуницирању. Овакво понижавајуће стање у српском политичком животу, које је директан и снажан ударац на здрав разум грађана Србије, свакако је, са једне стране, последица опште политичке (не)културе највећег броја политичких делатника (па, уосталом, и претежне већине грађана у Србији) и претенциозности, зависти, осорности и нетрпељивости (О. Станојевић, 2003: 145-152), као битних одлика нашег националног карактера. Са друге стране, исквареност политичког говора у Србији у XXI веку у доброј мери последица је и мукотрпног политичког наслеђа које је српски народ (и грађани других националности који уз српски народ живе на овом тлу) баштинио из прошлог века, и то не само из педесет година комунистичке владавине, већ (без сумње) од самог настанка по српски народ несрећне Версајске творевине.

Политички говор у Србији на размеђи XX и XXI века је запрљан. Запрљано је језичко изражавање оних који нам шаљу политичке поруке, које је узроковано и фрапантним непознавањем матерњег – српског језика и скоројевићким непоштовањем тога језика. Надаље, запрљан је начин на који нам се углавном упућују политичке поруке – стил наших политичара је претенциозан, арогантан и охол, изнад сваке мере нетолерантан и нетрпељив, и недопустиво нестрпљив. На послетку, запањујуће су запрљане и саме поруке које нам путем својих говора данашњи српски политичари упућују. Политички говор у Србији на размеђи XX и XXI века запрљан је до те мере да се поставља питање да ли је уопште оправдано говорити о појму „политички говор” или се суочавамо искључиво са његовом негацијом – политичким антиговором.

2.) ПОЛИТИЧКИ ГОВОР, ГОВОРНИК И АУДИТОРИЈУМ; ПОЛИТИЧКИ ТРЕНУТАК КАО ПОВОД ЗА ГОВОР

„У политичком се говорништву или на нешто подстиче или од нечега одвраћа, јер увек једно или друго чине они што приватна лица саветују на њихово лично добро, као и они што народ саветују на опште добро.” (Аристотел, 2000: 46) Полазећи од оваквог одређења политичког говорништва, које је дао Аристотел у својој чувеној „Реторици”, **политички говор** можемо дефинисати као **средство утицаја политичара на аудиторијум да се подржи или одбаци нека политичка идеја или неки конкретан политички потез ради остварења појединих политичких циљева**. Предмет политичког говора је, следствено томе, нека политичка идеја или неки конкретни политички потез за остварење конкретног (јасног, дефинисаног) политичког циља. Аристотел дефинише пет консултативних тачака око којих је могуће формирати један политички говор (Аристотел, 2000: 50-51). То су: а) приходи и расходи; б) рат и мир; в) одбрана земље; г) увоз и извоз производа; д) законодавство. Аристотелове консултативне тачке за дефинисање предмета политичког говора у новијој теорији говорништва прихватају многи аутори, па тако и др Сима Аврамовић и др Обрад Станојевић, професори реторике на Правном факултету у Београду, у својој књизи (О. Станојевић, С. Аврамовић, 2003: 269-270). Овакво одређење предмета политичког говора је и данас саввим релевантно, уз одређене корекције. Наиме, са једне стране, мишљења смо да није погрешно спојити другу консултативну тачку која говори о рату и миру са трећом која се тиче одбране земље, као и прву, која се тиче буџета (приходи и расходи) са четвртом, која као предмет дефинише економију (увоз и извоз производа), а са друге стране, могуће консултативне тачке политичког говора у данашњем времену су и људска права и слободе, те питање међународних удруживања.

Следимо ли Аристотела у његовом поимању предмета политичког говора или Нушића, који каже „политичким беседама је увек предмет интерес и добро државе и народа” (Бранислав Нушић, 2002: 56), што не мора увек да одговара и често не одговара

истини (прим. ДМ), откривамо само *манифестни – јавни предмет* једног политичког говора – остварење политичког циља заштите добра и интереса народа и државе (позитивни салдо буџета, суфицит, безбедност земље, ефикасно законодавство, заштита људских слобода и права, ефикасна спољна политика), који често није и стварни предмет политичког говора. *Прикривени предмет* једног политичког говора је, међутим, остварење и заштита интереса једне политичке групе, једне олигархије или појединца, што је најчешће и стварни предмет политичког говора. Најбоље је кад су манифестни и прикривени предмет политичког говора сагласни један са другим, то јест кад се интереси политичке групе (по правилу доминантне) у потпуности или бар у највећој мери поклапају са интересима народа и државе, добро је кад они нису у супротности, али је проблем ако су директно конфронтирани (што се не тако ретко у политичкој историји многих држава догађало), кад јавни предмет политичког говора служи само за довођење аудиторијума у политичку заблуду и навођење на доношење погрешних политичких одлука. У случају супротстављености јавног и прикривеног предмета политичког говора највећа жртва је истина, а потом и политички аудиторијум који није имао дара да уочи сукоб два циља, два предмета, и који на крају увек скупо плати своју политичку поводљивост.

Иако је незахвално наводити било какве поделе политичког говора јер оне нису стриктне, могуће је извршити једно флексибилно сврставање неких политичких говора у:

- а) *политичке говоре у ширем смислу*. То је сваки говор који у себи садржи било какве политичке назнаке (и судски и пригодни говор и духовна беседа¹ и војнички говор, који је по мишљењу овог аутора само једна подврста самог политичког говора);
- б) *политичке говоре у ужем смислу – праве политичке говоре*, који могу бити државнички, дипломатски, парламентарни, партијски, предизборни (агитациони), пропагандни, обични („кафански”) политички говор.

Политички говорник даје живот политичком говору. Он живом речју материјализује политичке идеје и приближава их слушаоцу. Његов глас је у доброј мери спона између политичког предлога и политичке одлуке. Да би испунио своју говорничку улогу, која се састоји у успешном представљању његових поли-

тичких намера, он мора да испуни опште и посебне говорничке услове (Бранислав Нушић, 2002: 112-155, 159-161; Аристотел, 2000: 111-112; О. Станојевић, С. Аврамовић, 2003: 153-174, 271-282). **Општи говорнички услови** су *спољашњи* – глас, говорничко држање и сугестивност и *унутрашњи* – разборитост, општа информисаност, познавање језика на којем се говори, говорничка етика, према Аристотелу - врлина и доброхотност (добронамерност), увереност, самоувереност, моћ самоконтроле, одређена врста харизме, говорничка одмереност (Јован Стерија Поповић, 1995: 268) **Посебни услови** које мора да испуни успешан политички говорник су познавање историје и географије народа, менталитета народа, особености делова народа, политичка доследност. Дobar политички говорник мора бити уверен у исправност својих политичких идеја које представља слушаоцу, мора бити самоуверен (уверен у снагу свог говорничког дара да идеје представи) и мора бити спреман да својим делима подржи снагу својих речи (мора бити роб својих речи). Тако се и на политичког говорника у потпуности може применити Аристотелова тврдња: „Три су, дакле, разлога који утичу да говорници буду уверљиви, јер баш толико има ствари због којих, без доказивања, некоме верујемо. То су: разборитост, врлина (честитост) и доброхотност (*benevolentia*, добротивост, благонаклоност у мишљењу); говорници, пак, греше у ономе што говоре или саветују било због недостатка сва три или једног од наведених разлога.” (Аристотел, 112)

Аудиторијум пред који стаје политички говорник су људи (грађани или поданици) којима путем речи треба да упути своје политичке поруке. Тај аудиторијум, посматрано према броју слушалаца, месту окупљања и начину на који му се говорник обраћа, може бити *класичан* – окупљен на отвореном или у затвореном простору, састављен од ограниченог броја слушалаца којима се говорник обраћа лично и са којима има и лични визуелни контакт, и *дифузан* – састављен од условно неограниченог броја слушалаца, који се не налазе на истом месту и којима се говорник обраћа са одређене раздаљине, путем средстава масовне комуникације. Аудиторијум, било класичан било дифузан, као својеврсна политичка порота, која ће после саслушаног говора донети неку политичку одлуку, према говорнику и његовом говору може да буде *наклоњен, равнодушан (неутралан) и ненаклоњен* (чак, *неприја-*

тељски). Циљ сваког политичког говорника је да неутралан аудиторијум придобије а да ненаклоњен аудиторијум макар учини равнодушним. Напоследку, а то је последица степена изградње политичке културе једног друштва, аудиторијум може бити или грађански или поданички.

Политички тренутак као повод за један политички говор је она иницијална каписла која је потребна и довољна говорнику да свој говор учини успешним. То су углавном стварни, најчешће преломни тренутци у политичком животу једног друштва. Али, политички тренутак може да буде и инсцениран. Успех и значај политичког говорника мери се, између осталог, и даром да се тај тренутак повољно искористи за упућивање одређених политичких порука.²

Од политичког тренутка веома зависи једна специфична подврста политичког говора – **говори ситуације**. Говори ситуације су говори који су условљени једним тренутком, најчешће непредвиђеним догађајем, по правилу драматичним, када је потребно грозничаво размишљање говорника и кратка вербална реакција. Говори ситуације су веома кратки, некад се (што је и најефектније) састоје само од једне или две реченице. У политичкој историји Света низ је таквих бриљантних примера. Сетимо се само речи Спартанке која је испраћала сина у рат предавши му штит – „Или са њим или на њему!” или говор Јулија Цезара после којег је преузео власт у Риму – „Коцка је бачена!”. Изузетан је пример говора ситуације и говор Дантона у одбрану Француске изговорен 1792. кад су Пруси били пред Паризом. Такав је и чувени говор кнеза Милоша Обреновића код Таковског грма на Цвети 1815. године, којим је отпочео Други српски устанак – „Ето мене, ето вас, ево вам рат с Турцима!” или завршна реч Јосипа Броза на „бомбашком процесу” 1928. године пред судом КСХС у Загребу – „Разумио сам оптужницу и не осјећам се кривим! Не признајем овај суд! Признајем само суд своје партије!”, која је изузетан пример политичког памфлета. Међу најубедљивијим примерима говора ситуације (а најсугестивнији и најпотреснији за аутора овог рада) су речи професора Милоја Павловића, директора Крагујевачке гимназије пред стрељање у Шумарицама 21. октобра 1941. године, упућене Љотићевцу, мајору Марисаву Петровићу –

„Пуцајте! Ја и сада држим час!” (Зборник сећања преживелих, 1961: 211), као одговор на понуду Љотићевца да му поштеди живот, као и порука сељака Вукашина из Клепаца у Херцеговини упућена усташи пре него што ће га кољач заклати – „Само ти, синко, ради свој посао.” (др Новица Војиновић, 2000)

Са друге стране, могући су политички говори и без јасног и значајног политичког тренутка који им претходи. Такви говори су по правилу реторички безначајни. Они су плод политичке коло-течине и саставни део посла професионалних политичара, који углавном не остају забележени.

3.) НАСЛЕЂЕ ПОЛИТИЧКОГ ГОВОРА У СРБИЈИ

Када је Јован Стерија Поповић довршио своју „Реторику”³ (С. Аврамовић, 1995: 210) пре сто шездесет две године, с правом је могао устврдити, мислећи на политичке беседнике међу Србима, да „што се беседника тиче, таквих се код нас не може много набројати ... јер Срби још нису добили онај политички живот да би имали прилике да развију беседнички дар” (Јован Стерија Поповић, 1995: 321), будући да „осим опште друштвене заосталости која је карактерисала тадашњу Србију, ни устројство политичке власти није ишло на руку развоју беседништва уопште: и Григел је пре Стерије схватио да су прилике другачије од оних у време античке демократије и да монархистички облик владавине не стимулише, већ гуши развитак беседништва.” (С. Аврамовић, 1995: 223) Међутим, за тих стотину шездесет и две године чини се да су Срби, упркос тешким околностима у којима су изграђивали своју модерну државу, бар у сфери политичког говора успели да надокнаде свој историјски заостатак за Европом. (Дејан А. Милић, 2004: 12) Иако је и током вишевековног робовања под Турском, Аустро-Угарском и Млетачком републиком сигурно било и политичких говора и говорника, јер су Срби народ са неспорним говорничким даром, о чему, нажалост, или не постоје извори или их има мало и разасути су по архивима од Беча до Москве, политичко говорништво код Срба изашло је из свог рудиментног облика и афирмисало се тек од 1804. године, коју узимамо

као годину почетка стварања модерне српске државе. Оно је пра-тило развој државе, политичког живота и институција, доживљавало и преживљавало све преломне тренутке државног развоја и успело да се од друге половине деветнаестог века знатно развије, да би нарочито у првој декади двадесетог века доживело свој процват. Политички говорници с почетка модерне српске државе и њеног демократског устројства, поникли из народа, иако више даровити него вешти и више инстинктивни него образовани и информисани, за један условно кратак период успели су да израсту у говорнике који стоје уз раме са најславнијим говорничким именима у политичкој историји Света. Како је онда могуће да данас, стотину година касније, у Србији, која тражи своје место у породици демократских европских нација (које јој, руку на срце, негде и припада) имамо ситуацију да политичко говорништво, упркос поновном оживљавању демократских институција и начела, доживљава тежак суноврат?

Када посматрамо развој политичког говора у Србији можемо да препознамо две групе узрока које су обележиле тај развој. То су одлике менталитета српског народа и политичке прилике у претходна два века.

а) Одлике менталитета као обележје развоја политичког говора у Србији

Сви аутори, почев од Мразовића (Аврам Мразовић, 1821), који су се досад бавили проучавањем говорништва код Срба као најзначајнију одлику менталитета нашег народа са становишта реторике истичу урођену речитост. Бранислав Нушић речитости додаје и недостатак беседничке културе. (Б. Нушић, 281)

Значајнију пажњу одликама менталитета као обележја развоја политичког говора у својим радовима поклања професор Обрад Станојевић који, говорећи о одликама менталитета српског народа, раздваја позитивне од негативних одлика (О. Станојевић, С. Аврамовић, 2003: 145-152), па као позитивне наводи интелигенцију, речитост и епску етикецију, а као негативне мегаломанију, слабо владање собом, нетолеранцију, неразборитост, завист, претенциозност, осорност и нетрпељивост, и нестрпљивост да се саслуша супротна страна.

Са становишта политичког беседништва, уопште узев, најзначајније одлике српског менталитета су, од позитивних: интелигенција, речитост и „епска етикеција” или говорничка учтивост, а од негативних, веома изражен темперамент (код неких подтипова Срба до нивоа острашћености), митоманија и недостатак говорничке културе.

Упркос скорим ненаучним закључцима неких британских антрополога који нам одреда одричу интелигенцију, немали је број (уосталом као и у другим нацијама) интелигентних Срба, који су способни да промисле о разним животним питањима од значаја за појединца или читав народ, да оно што је промишљено сложе у логичну целину и да, уз помоћ речитости као посебног дара, плод промишљања представе аудиторијуму. Али интелигенција, која је својствена множини Срба као појединцима, неретко нам је у протекла два века историје недостајала као народу. (О Нишкој декларацији с краја 1914. године или о последицама 27. марта 1941. године још ће многе генерације историчара морати стручно и објективно да расправљају, не бисмо ли дошли до каквог таквог објективног сумирања тих трагичних историјских потеза, којима је и жива реч много допринела – прим. ДМ). Или, тачније речено, Срби као народ поседују интелигенцију али не поседују разборитост. То се може обележити и као значајна одлика политичких говорника у Србији, који су патили или пате од значајног недостатка дара разборитог промишљања о важним државним и националним питањима у конкретним политичким околностима.

Речитост је, као национална одлика, одређена с једне стране интелигенцијом а са друге стране звучношћу и мелодичношћу српског језика, који се уз италијански језик сматра најмилозвучнијим европским језиком (О. Станојевић, С. Аврамовић, 145). Речитост раније више, а сада све мање, подразумева и такозвану епску етикецију - учтивост у обраћању саговорнику, односно међусобно уважавање говорника и слушаоца. Таква епска етикеција била је одлика српског патријархалног морала, па се са крућењем тога морала и сама окрунила.

Сангвиничку острашћеност доброг броја припадника овог народа, чини се, не треба посебно образлагати. Она је читљива и у

нашим историјским књигама и у разним психолошким, социолошким и антрополошким студијама, али је видљива и на сваком кораку у нашем свакодневном животу.

Митоманија која нас одликује као народ, везана је за давно наопако одређење за „царство небеско” (иако је, ако нас објективни историјски извори добро обавештавају, српска војска под Лазаром на Косову пољу 28. јуна 1389. године извојевала над Турцима сасвим земаљску пирову победу и одложила пад Србије за неколико деценија, а прокужени Вук Бранковић био један од првих герилаца у Европи) или отелотворена кроз искривљено огледало Србије као Пијемонта Јужних Словена (несрећно сломљено у недавном по нас поразном рату) или последњег Мохиканца у борби против „новог светског поретка”. Она је последица наше националне неразборитости али и узрок те неразборитости. Она је, истина, подстрекавана код обичног пука зарад нечијих сасвим приземних интереса али је и сам народ у њој тражио уточиште, иштући је од својих политичких говорника. Она је била и још увек је мантра за многе „недоброхотне” политичке говорнике и донедавно њихов највећи савезник у ходу ка политичким врховима. Она је вазда била тешко искушење политичког говора у Србији и још дуго ће то остати.

Недостатак говорничке културе (говорничка некултура) је антипод епској етикецији, и формално је одређен нестрпљивошћу да се саслуша саговорник а суштински нетолерантношћу према другим мишљењима, ма како била добро аргументована.

Као што је позитивне говорничке особине погрешно искључиво везивати само за друштвено погодне миље за развој политичког говора (демократска друштва) тако је неупутно негативне говорничке одлике приписивати непогодним друштвеним миљеима (диктатурама). Друштвени миљеи у којима су Срби живели у претходна два века нису стварала одлике менталитета српског народа, него су само различито утицале на њихов развој и приказивање. Тако посматрано, друштвене прилике су само брусиле подвојени српски „говорнички карактер”.

б) Друштвене прилике као обележје развоја политичког говора у Србији

Теза да само демократски облик владавине стимулише развој политичког говора јесте тачна али само донекле. Политичка неслобода, истина, није наклоњена било каквом говору осим панегирика али, ма како тешка била, никада није успела да постигне апсолутну хармонију тишине. Свуда, па и у Србији. Чак и под Турцима. „Слободна реч међу Србима изговарана је и чула се увек, па чак и у најцрњим временима српске историје. Тада је она досезала своју највишу цену, коју су плаћали управо они што су речју ударали на свеопшту неслободу ... Таква реч била је вазда предзнак суштинског ослобођења и великих историјских преокрета.” (Дејан А. Милић, 2001: 5)

Неки од најбриљантнијих и најслободоумнијих политичких говора у довековној историји модерне српске државе изговорени су управо у времену политичке неслободе, кад је демократско било подређено националном и кад се Србијом управљало „чврстом руком домаћина”, а то време дало је и многе великане политичког говорништва почев од проте Атанасија Антонијевића, Божидача Грујовића (Теодор Филиповић) и Светозара Милетића, преко Светозара Марковића, Адама Богосављевића и Васе Пелагића, до Петра Кочића и Димитрија Туцовића.

Слободну и слободоумну реч, било националну или социјалну, није било могуће сузбити. Она је иза себе имала идеју и веру у ту идеју, испред себе јасан циљ – национални али и социјални. То је тачно један век по отпочињању стварања модерне српске државе, уз помоћ једног просвећеног владара⁴ господских манира, „који је видео света”, довело до деценије која ће бити упамћена у историји као златно доба српске демократије, тако погодно развоју политичког говора, када су се и власт и опозиција у свом међусобном опхођењу држали дивних Волтерових речи: „Господине, ја се уопште не слажем са Вашим мишљењем, али ћу се до крви борити да увек можете да га кажете”. Било је то време витешких говорника, када су сучељавања мишљења и аргументована борба речима, и она оштра и мучна, били правило а клевете и увреде изузетци. Али то је време прекинуто Европским ратом.

Политички говор Срба од 1918. године до краја Другог светског рата

Кварење политичког говора код Срба наступило је са стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Негде је речено како су 1. децембра 1918. године Срби заменили своју малу државу са великим демократским потенцијалом за велику државу (за коју су наивно мислили да је њихова) без икаквог демократског потенцијала. Та укрпљена версајска творевина (спремно потурена Србима у замену за Србију каква је као победницима требало да им припадне и какву су сами ослободили) са морем нерешених проблема и замршених односа, у којем се на крају и удавила, без потенцијала да се демократским путем дође до каквог таквог сагласја, морала је бити држана на окупу „чврстом руком домаћина”, који за разлику од свог претходника није био одликован слободоумљем али јесте мегаломанијом и незајажљивом жељом за личном влашћу.

Тих година политички говор Срба биће, осим унутарсрпском говорничком некултуром, одређен са још неколико негативних момената, који су последица недостатка стабилних демократских политичких институција у земљи и извитопереног парламентаризма. Најпре, озбиљним недостатком слуха за речи других народа у држави (што је била карактеристика и „браће”, кад би Срби говорили). Потом, оживљавањем и наглим снажењем једне посебне врсте политичких говорника – удворица и политичких камелеона (којих је било, наравно, и раније али у подношљивој мери), који су потпуно посвађани са говорничком етиком, као једини циљ својих политичких говора, сазданих од голих лажи, имали лично напредовање и лагодан живот. И, напослетку, са појавом радикалних левичара (комуниста), који су (са све већим приближавањем СССР-у) своје политичке говоре зачињавали вербалним терором (што им није било нимало тешко, јер се нису либили ни од употребе стварног терора).

Ако су Обзнана из 1920. године и Закон о заштити државе из 1921. године били омча око врата и демократских институција и демократског политичког обраћања у Краљевини СХС, онда су пуцњи на хрватске посланике у Народној скупштини јуна 1928. године били последњи ексер закуцан у сандук здравог политичког

говорништва код Срба. Од Шестојануарске диктатуре надаље развој политичког говора код Срба биће „оплемењен” искључиво негативним карактеристикама менталитета, што ће на крају довести до вербалног грађанског рата, који ће (под дејством спољних фактора) народ увести у четворогодишњи крвави грађански рат. Барјактари острашћеног, нетолерантног политичког говорништва били су генерал Петар Живковић, Богољуб Јефтић, Димитрије Љотић, Светислав Хођера, Никола Узуновић, др Милан Стојадновић, Николај Велимировић (аутор мисли само на његове политичке говоре – прим. ДМ) ...

Па, ипак, и у том периоду било је бриљантних политичких говора, које је красила разборитост, беседничка етика, добронамерност и одмереност. Ту ваља поменути Љубу Давидовића, др Живка Топаловића, др Драгољуба Јовановића, Филипа Филиповића (који ће страдати у Стаљиновим чисткама у Русији 1938. године), Драгојла Дудића ...

Грађански рат 1941. – 1945. године обилује политичким говорницима али, логично није могао обилovati говорничком разборитошћу. У свим завађеним војскама било је снажних политичких говорника и до крви острашћених говора, који су и призивали крв и правдали је. Оно што је Милован Ђилас, као говорник, међу комунистима, то је за четнике Никола Калабић, пандан Моши Пијаде био је Драгиша Васић, свима њима супротстављени су били Љотић и Велибор Јонић, а једино је, истини за вољу, Недић (талентован али патетичан говорник) позивао на умир крви – наравно, под својим (то јест, немачким условима).

Грађански рат, међутим, са аспекта политичког говорништва, осим по острашћеним говорима (тако примерени приликама) који су претходили и црвеном и белом терору, или су их следили и оправдавали, постаће много значајнији по појављивању једног говорника који ће бити саздан искључиво од говорничких парадокса. Биће то Јосип Броз Тито, владар Србије са најдужим владарским стажом.

Политички говор Брозове епохе

Јосип Броз Тито који је, као апсолутни владар свих народа социјалистичке Југославије, имао непомућену власт и над Србима

пуних тридесет и шест година, толико је значајна личност у новој српској историји да се о времену његове власти без имало резерве може говорити као о Брозовој епохи.

Какав је био политички говор Брозове епохе?

Понајпре, кад се говори о политичком говору ове епохе⁵ дуге четрдесет и три године, пажњу треба усмерити на самог утемељивача „социјалистичког” политичког говора Јосипа Броза Тита. О његовој политичкој личности овде се неће расправљати, већ ће пажња бити усмерена на Броза као говорника.

Јосип Броз Тито је, ако имамо у виду опште и посебне услове које треба да испуни један говорник, на почетку своје (и говорничке власти) имао један велики хендикеп који је битно умањивао значај њега као говорника. Он, наиме, није добро познавао свој матерњи (хрватски) језик, а још је мање знао српски језик, па је тај свој проблем решавао бројним реторским шумовима (поштапалицама). Осим тога он се ни у политици (па, логично) ни у говорништву није одликовао етиком, доследношћу, умереношћу и добронамерношћу, ни говорничком одмереношћу. Ово је било довољно да се Броз елиминише као било какав значајнији говорник. Са друге, пак, стране, он је у великој мери поседовао све друге и опште и посебне услове доброг говорника - говорничко држање, сугестивност, моћ самоконтроле, разборитост, неспорно велику информисаност и, надасве, изузетну харизму, да су те особине доброг говорника биле више него довољне да потру оне његове говорничке слабости које су му умањивале значај као говорника.

На почетку своје власти Броз је био сугестиван говорник који је својим слушаоцима слао јасне и концизне поруке, његови наступи су били добро припремљени, усмерени на задобијање слушалачке беневоленције, што је поприлично послужило за учвршћивање његове личне власти. Он није пропустио прилику да аудиторјум подсети на заслуге КПЈ и (испрва врло дискретно) лично своје заслуге за ослобођење земље и стварање нове Југославије (Говор ЈБТ, 1961: 231), те да упозори на „спољног” али и „унутрашњег” непријатеља „који је непрестано вребао” и којем су једина брана били управо он и КПЈ. Скоро непогрешиво прилагоджавајући своје говоре конкретном политичком тренутку, од са-

мог почетка своје владарско-говорничке каријере Броз је постао промотер политичког демагошког говора и та му је улога лепо стајала. Но, како је време пролазило, што због са годинама све комотнијег положаја неспорног владара, што због година које су га сустизале, Броз је постајао све лошији говорник (Говор ЈБТ, 210-21). Његова говорничка пажња је попустила, његов говорнички мотив више није постојао а своје политичке циљеве је био скоро потпуно остварио тако да, искрено, више и није имао о чему да говори. Брозови говори временом су постајали скуп излизаних фраза, незамисливи без сталних комунистичких мантри као што су „социјалистичка револуција”, „народноослободилачки рат”, „братство и јединство”, „окупатори и домаћи издајници”, „социјалистичко самоуправљање”, „удружени рад” итд.

У последњих неколико година своје власти а нарочито на свом заласку, маршал је, када би проговорио, својим слушаоцима могао да понуди само дуга, досадна, празна слова пуна старачких трабуњања. Тада га већ, наравно, нико више није са пажњом слушао мада су се многи претварали да то чине.

Какав је, надаље, био говор Брозове епохе?

Када о том говору расправљамо морамо имати у виду две врсте политичких говорника тога доба: режимске говорнике и говорнике који су били нескривени противници режима.

Кад су у питању режимски говорници политички говор овог времена можемо означити као демагошки и пропагандно - паролашки, као похвални и полтронски, као дрвени бирократски и као полицијско-политички говор. Најчешће су се у једном говору, по правилу дугом и досадном⁶, који ни са чим новим није могао закупити пажњу слушаца, проналазиле све од ових врста говора. „Званични говорници се труде да буду што досаднији; ваљда им се чини да ће тако деловати озбиљно и упућено”. (Милован Данојлић, 1979: 10) „Говори постају чудна мешавина одлучности и опрезности а дискусанти 'одлучни плашљивци', који траже акцију, јер треба градити ново друштво и човека. Вокабулар врви од енергичних речи: акција, доследност, одлучност, борба, али је мисао кукавна, неоригинална и кукавичка” (О. Станојевић, С. Аврамовић, 119) Био је то говор сачињен у потпуном дослуху цензуре, и самоцензуре, грађен на развалинама поимања људске части. То

је истовремено био и говор мимикричног прикривања правих намера говорника, говор искривљења слике стварности и сакривања правог стања ствари. Сами говорници, ако су били вишег ранга у номенклатури власти, трудили су се (свесно или подсвесно) да у свему опонашају Броза⁷ па су им и реторски шумови (узречице и поштапалице) били једнаки његовим. Али то је био и говор мржње, пун претњи и увреда према онима који би да угрозе политички поредак и доведу у питање положај вође и камариле. Као перјаницу оваквог политичког говорништва треба издвојити, иначе речитог Црногорца Милована Ђиласа, који је све док није пао у немилост најпре својим речима стрељао и вешао политичке противнике режима, да би их накнадно стизала и стварна казна. Прави пример говора мржње Брозове епохе управо је говор Милована Ђиласа, одржан у Народном позоришту у Београду поводом двадесет седме годишњице Октобарске револуције 7. новембра 1944. године, којом приликом је на следећи начин говорио о покушају грађанских странака да обнове свој рад: „...Реакционарне вође и вођице разних партија, који су у полутмини, под окупацијом, било лично, било преко својих поузданика шуровали с Немцима и отвореним фашистима као Недић и Павелић ... те мрачне и подле креатуре се помаљају на светло дана и покушавају да се увуку у народно-ослободилачки покрет и разбију га изнутра. То се најјасније испољава у Србији. И то због тога што је, услед слабог развитка устанка у Србији у току 1942. и 1943. године народним масама стварна улога тих мрачњака још недовољно видљива ... Српски народ треба да немилосрдном борбом против спољног непријатеља и његових домаћих слугу врати тим народима онај дуг који су они у току три и по године крвавог рата дали и за ослобођење српског народа”⁸ (лист Политика, 1944: 3)

Ако је Јосип Броз био господар демагошког и пропагандног политичког говора, а његови најближи сарадници промотери полицијско-политичког говора, функционери средњег ранга и политичка боранија Брозовог режима су се утркивали у изговарању најфантастичнијих удворичких говора, посвећених Брозу али и једног комичног облика политичког говора Брозове епохе – „социјалистичког самоуправног новоговора”. То је посве безидејан, бескористан, дуг и нејасан говор. Он врви од страних речи, израза, бирократских термина, цитата класика марксизма и самог Бро-

за. Стил је високопаран, али се њиме ништа не говори. Слушаоце на крају остави у потпуном неразумевању како циља говора тако самог говора. Средином осамдесетих година прошлог века неки противник оваквог говора сачинио је образац за политичку беседу самоуправног социјализма који је сачињен од десет редова и четири колоне фразе, комбинацијом којих је могуће говорити дуже од четрдесет часова а да се ништа не каже. Овде, ради илустрације, можемо да понудимо три такве реченице: *„Другови и другарице, драге колеге и колегинице, сложеност и место студија кадрова помаже у припреми и реализацији услова усвојених активности. Богата и разнолика искуства, актуелна структура организације, занимљив је покушај верификације праваца васпитања у правцу напретка. Пракса свакодневног живота доказује да нови модел активности организације захтева прецизирање и детерминисање система опште партиципације...”* (Дејан А. Милић, 219)

Са друге стране, време Брозове диктатуре учинило је да се, међу противницима режима, понајпре међу интелектуалцима, појави једна плејада бриљантних политичких говорника који су зарад свог немирења са тим временом одлазили на дугогодишње робије или били осуђивани на политички остракизам. Осим др Драгољуба Јовановића⁹, или адвоката Стевана Мољевића, који су као бриљантни политички говорници стасали још у Краљевини, то су и епископ Варнава Настић, професор Правног факултета у Београду академик Михаило Ђурић (који је због критиковања конфедералистичких уставних амандмана из 1971. године који су угрожавали положај српског народа у федерацији осуђен на 14 месеци затвора), књижевник Гојко Ђого, сликар Мића Поповић, адвокат Вељко Губерина и многи други... Истовремено, ово време дало је и бриљанте судске говорнике у политичким процесима попут Драгића Јоксимовића, Јована Баровића, Витомира Кнежевића, Бранислава Тапушковића ... чији су судски пледоајеи осим кривично - правног значаја имали и шири политички значај, јер су ударили на један диктаторски поредак, у времену за које је академик Мића Поповић тврдио да је било херојско јер је у њему било часно бунити се против диктатуре.

На маргинама Брозове епохе, далеко у емиграцији, ницао је један политички говор Брозових поражених политичких противника из времена грађанског рата, који су били окупљени мржњом не само према Брозу, већ и пре земљи из које су морали да утону, не успевајући да се ослободе свог гнева што их је Отаџбина издала. Био је то једнако острашћен политички говор, пун порука мржње и нетолеранције, али за политичке прилике посве безначајан.

Какав је био аудиторјум у Брозово време? Аудиторјум је био поданички. У већој мери идолопоклонички, који је потпуно подржавао вођу и дивио се његовим мудростима, док је у мањој мери био незаинтересован, што је вид пасивног поданичког отпора вођином говору. Припадност једном или другом аудиторјуму била је условљена политичким убеђењем самих слушалаца.

Брозова епоха, са аспекта политичког говорништва је један назадни период разградње политичког говора. Брозова епоха потврђује правило да диктатуре не поспешују развој слободног говора већ га сузбијају. Нарочита опасност овог периода ницала је из чињенице да Брозова диктатура није била огољена већ је била умотана у обланду „друштва са људским лицем”. Па, ипак, и у овом времену потврђено је правило да се слободна реч никако не може угушити. Међутим ово је мала сатисфакција ако се зна да је време Брозове власти за политичко говорништво троструко негативно. Најпре, оно је масовно производило бесмислене, нелогичне и неистините политичке говоре нетрпељивости и нетолеранције, надаље, тада је дефинитивно направљен калуп „глувог говорника”, који ће у Милошевићевом времену бити зацементиран и, на послетку, дефинитивно је направљен и калуп „поданичког” или „незаинтересованог аудиторјума”, што ће све до данас остати битне компоненте политичког антиговорништва.

Политички говор Милошевићевог времена

Преврат на Осмој седници септембра 1987. године, осим многих других негативних последица, значајно је утицао и на даље кварење политичког говора у Србији. Овај период, који ће потрајати тринаест година, а који се у теорији може назвати плебисцитарним цезаризмом (Јовица Тркуља, 1995: 135) додатно је урушио политички говор у Србији.

Милошевићево време је дало нови, хибридни политички говор, чија је основа социјалистички бирократски дрвени говор који је „обогаћен” националном и ратнохушкачком садржином¹⁰ како у односу на спољне непријатеље (друге нације) тако и у односу на унутрашње непријатеље (друге политичке опције). Са становишта говора то је апсолутно период говора мржње и нетолеранције. Са становишта говорника, то је период царства „глувог говорника” који је у потпуности остао ускраћен за дар слушања друге стране.

Занимљиво је да ће у време Милошевића доћи до поновног успостављања вишестраначја али се то неће битније одразити на политички говор у Србији. Разлог томе лежи у чињеници да је, на пример, више од 90 процената изабраних народних посланика некада било у редовима Савеза комуниста, те да су сви они изашли испод социјалистичког говорничког калупа и да су се готово сви значајнији политички лидери такође реторички образовали на дрвеном говору самоуправног социјализма. Наравно, овај период ће дати и значајне изузетке, пре свих Вука Драшковића, речитог епског говорника, који ће успети да из једног потпуно неравноправног положаја покрене масе на борбу против Милошевићевог режима и Драгољуба Мићуновића, елоквентног професора Универзитета, али ће њихови политички говори остати управо само изузеци.

Сам Слободан Милошевић је био глуви говорник, онај који није желео (или није био способан) да чује друга мишљења. Међутим оно што га је одвајало од осталих говорника овог типа био је изузетан инстинкт да своју неспорну харизму употреби за постизање свог стварног говорничког циља. И говорничко држање и глас и сугестивност су му били застали у сред времена реалног социјализма али је и такав, назадан, постизао говорничке ефекте. Лишен и мрве говорничке етике, на аудиторијум је гледао са висине, али је често умео да му се инстинктивно приближи неким кратким и јасним порукама кад би осетио да ће то употпунити његов говорнички ефекат (сетимо се на пример изјаве у Косову-пољу 1987. године – „Нико не сме да вас бије!”). Међутим, дешавали су му се и реторски киксеви (на пример, његов одговор на скандирање аудиторијума „Слобо, ми те волимо!” био је гротескан – „Волим и ја вас!”). Иначе, стварни говорнички циљ његових

говора је био освајање и очување личне власти. У том смислу Милошевић није заступао никоје чврсте ставове и није се поводио ни за каквом политичком идејом. Управо обрнуто, он је причу о политичким идејама и ставовима, кроз које је возио политички слалом, нештедимиче трошио ради очувања личне власти. „Реторички натурализам Милошевићевих исказа упућивао је на трансидеолошку позицију власти по себи која не зависи од конкретне идеологије, којој идеологија не треба да би ефикасно опстала као власт. Милошевић је владао у раздобљу напуштања једне полувековне доктрине, времену социјалне ентропије и идеолошког вакуума. Тражити у Милошевићевим реченицама и поступцима јасан идеолошки образац изван самооправдања власти вероватно је узалудан посао. Милошевић је зарана схватио да је правом владару непотребно доктринарно заклињање, штавише, да владање према било којој доктрини спутава слободу владања. Знао је да власт захтева једино доследност њеног непрепуштања а не доследност моралног придржавања.... Ипак, задржати власт по сваку цену, на срећу, чак и у случају Милошевићеве пословичне довитљивости, није било могуће.” (Милош Кнежевић, 2005: 30-31)

Милошевићево време ће у историји политичког говорништва у Србији бити обележено по вулгарној инструментализацији политичког говора у циљу очувања режима, по претварању политичке сцене у поприште гладијаторске вербалне борбе и по увођењу у политичку комуникацију „језика џунгле”, потпуног и огољеног вербалног насиља, нетачних и ни у каквим чињеницама утемељених изјава, за шта је најзаслужнији др Војислав Шешел¹¹, вођа српских радикала и посланик у парламенту од 1991. године, али ни други политичари тога времена неће остати имуни на тај „језик џунгле”. Остали барјактари „језика џунгле” у политици у то време били су Мирјана Марковић, Срђан Смиљковић, Горан Матић, Иван Марковић, Братислава Буба Морина, Радован Рака Радовић, Томислав Николић, Милорад Вучелић и други. Истовремено, то ће време остати упамћено и по снажном доприносу оваквом стању језичке комуникације посленика новинарске професије, па као и време јавно изречених пресуда¹² (чак и смртних) путем средстава масовних медија, што ће политички говор у Србији довести до самог амбиса. Вучелић ће остати упамћен и као утемељивач ратнохушкачког новинарства, које је дало и плејаду

„часних” новинарских имена попут Милијане Балетић, Крсте Бијелића, Душана Чукића, Соње Ђурић, Љубисава Алексића, Стефана Грубача, Миле Штуле, Татјане Ленард и других, који ће трајно остати узрок стида у српском народу кад се буде говорило о политичком говору. На послетку, ово време ће, чак више и значајније него Брозова епоха, бити упамћено као време снажног притиска власти на изговорену реч путем апарата државне принуде (пре свега путем полиције и судства) и путем рогобатних законских одредби усмерених директно против слободе мишљења и говора.

Када се посматра аудиторijум у овом периоду може се јасно видети потпуна подвојеност иначе већ оглувелог аудиторijума - са једне стране је аудиторijум који ништа осим Милошевићевих и речи његових сатрапа не чује, док је са друге стране аудиторijум који никоју реч која долази из Милошевићевих уста не жели да чује. Није ли таква подвојеност слуха била пола корака до грађанског рата?

Које су последице Милошевићевог времена на политички говор у Србији?

Чини се да је коначна, главна, могуће и једина последица овог смутног времена по говорништво потпуно неповерење грађана у политичку реч. Друге последице то време, које је лаж промовисало у једину и непомућену истину а огољени неморал у врхунско добро, на политички говор није могло имати.

4.) ПОЛИТИЧКИ ГОВОР ДАНАС И МОГУЋИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА

Да ли је реално, после свега, тврдити да у Србији данас има политичког говора у правом смислу тог појма? Да ли је могуће оцењивати политички говор и давати прогнозе његовог даљег развоја? Да ли је оправдано предвиђати правце тога развоја и давати савете за опоравак говора? Или је, можда, боље, суочивши се са апсолутним антиговором, пред њим устукнути и повући се у ћутање?

а) Одлике или слабости политичког говора у Србији

У Србији и међу Србима је данас очигледно време политичког антиговора, време говорничке некултуре и поништавања политичког говора. **Политички антиговор** је говор лишен свих оних одлика које красе политички говор као што су: познавање језика, општа информисаност, разборитост, речитост, умереност, увереност итд, а највише лишен етичког елемента. Политички антиговор у Србији је настао као последица опште друштвене кризе настале на развалинама социјалистичког друштвеног уређења у једном изузетно тешком периоду наше историје, када се од притворене речи почело да лута у потрази за оном речју која је слободна.

Петооктобарске демократске промене су, истина, широм отвориле врата слободној речи у Србији, али због неразумевања слободе говора и непостојања кодекса говорничког понашања нарочито у политичкој комуникацији то је узроковало даљи вредносни пад политичког говора. Склањање свих брана са изговорених речи условило је њихову инфлацију, тако да су оне, лишене правих порука, додатно изгубиле свој значај и своју тежину. Овај период „краси” честа злоупотреба слободе говора, оличена у невапитаном говору мржње и увреда и олако датој политичкој речи без покрића, заправо политичкој неистини, што и не чуди када су говорници у највећем броју случајева исти они политичари који су годинама кварили политички говор у Србији. Битне одлике кварења тога говора данас су непознавање и непоштовање матерњег – српског језика, непознавање и непоштовање менталитета српског народа и других грађана који у Србији живе и непоштовање изговорене речи, личности слушаоца и саговорника и сопствене личности, као и погубан утицај медија и некритичко пресликавање иностраних искустава у политичком говорништву.

Непознавање и непоштовање српског језика

„Чувајте, чедо моје мило, језик као земљу. Ријеч се може изгубити као град, као земља, као душа. А шта је народ изгуби ли језик, земљу, душу? Не узимајте туђу ријеч у своја уста. Узмеш ли туђу ријеч, знај да је ниси освојио, него си себе потуђио. Боље ти је изгубити највећи и најтврђи град своје земље, него најмању

и најнезнатнију ријеч свога језика. Земље и државе не освајају се само мачевима него и језицима. Знај да те је непријатељ онолико освојио и покорио колико ти је ријечи потро и својих потурио. Народ који изгуби своје ријечи престаје бити народ.” (Мила Медич, 45-55) говорио је, дубоко свестан значаја језика за одржање једног народа, Стефан Немања пре безмало хиљаду година, али савременост и свевременост његових речи ни данас никако није помућена.

Недовољно познавање српског језика до нивоа потпуног непознавања је битна одлика великог броја данашњих политичких говорника. То непознавање језика је, пак, последица недовољног општег образовања говорника. Истовремено матерњи језик се и не поштује и стиче се утисак да се један добар део политичких говорника скоројевићки стиди српског језика, да покушава да га „обогати” употребом разних страних речи и израза, такозваних туђица (евалуација, транспарентност, пи-ар, процесуирање, инсуфицијенција...), како би аудиторијум стекао утисак да говорник својим образовањем и интелигенцијом одскаче од „неуког пука”, да је изузетно образован и обавештен, што ствара и све већи јаз између политичког говорника и аудиторијума, и аудиторијум оставља без јасне поруке, поништавајући потпуно значај и смисао политичког говора. Овакав однос према српском језику, иначе, није само својствен политичким говорницима, већ је дубоко укорењен у свим облицима јавног комуницирања и у свим средствима јавног информисања.

Непознавање и непоштовање менталитета грађана који у Србији живе

Данашњи политичари, како они који припадају такозваном демократском корпусу тако и они за које се тврди да су чланови недемократског блока (мада су границе одвајања између демократског и недемократског у Србији још увек посве магловите и нејасне), у највећем броју случајева лошеученички су приучени политичком образцу да је за успешно бављење политиком битно дати народу хлеба и игара. Стога се свесно опредељују да свој јавни наступ претворе у јевтину забаву за народ, који је вазда био радознао кад је у питању такозвана псовачка демократија. Али, поимање грађана Србије као политички неписменог плебса који

не жели да разуме и да одлучи, већ само жели да ужива у забави је одраз потпуног непознавања и непоштовања менталитета грађана Србије и даје слику незрелости данашњих политичких говорника и њихове недораслости послу којим се баве.

Непоштовање изговорене речи, личности слушаоца и саговорника и сопствене личности

Говорник је, старо је реторско правило, господар неизговорених речи а роб својих изговорених речи. Кад их једном изговори говорник је обавезан према слушаоцима и, још више, према себи да своје речи поштује и да их штити. Етички чинилац сваког говора, који одликује правога говорника, садржан је управо у поштовању изговорених речи.

У политици више него другде и данас више него икад правило је да је између говорника и изговорених речи успостављен однос непоштовања. Када то стање разматрамо у Србији, пре свега имамо у виду олако казану реч без покрића. Данашњи политички говорници у највећем броју случајева не говоре истину. Они се поводе за Гебелсовским правилом да је много пута изговорена лаж једнака истини, не узимајући у обзир давно потврђену чињеницу да лаж никада не може заменити истину. Они не поштују своје речи нити их штите. Њима речи ништа не значе, према својим изговореним речима немају никакав однос осим као према средству за постизање личних политичких циљева и задовољење личних интереса. Непоштовање речи код њих иде до те мере да тим параговорницима уопште није битно ни како ће их изговорити, а као доказ тога на сваком кораку се могу срести политички рецитатори са говорним манама, који не само да се не труде да их отклоне (што је основно правило реторике од почетка изучавања говора), већ у својим говорним манама уживају, тероришући аудиторијум. Таквим својим ставом говорници вређају слушаоце, јер су убеђени да су слушаоци довољно непаметни и необавештени да ће прихватити њихове празне речи, или их (још горе) уопште не занима реакција аудиторијума, што је, пак, последица личне неинтелигенције и неваспитања политичких актера на српској јавној сцени и на дуги рок узрок њиховог политичког пада. Јер, једном одшкринута врата политичког грађанства и помаљање политичког расуђивања грађана, комбиновани са политичким пам-

ћењем народа, постају велика и јака брана говорничком шарланству, некоректности и недоследности.

Данашње време је и време невероватних парадокса. Међусобним неуважавањем саговорника политички говорници се откривају као невоспитани, нетолерантни (нетрпељиви) и нестрпљиви говорници, који на тај начин наносе штету политичким идејама за које се залажу. Неспремност да се саслуша туђе мишљење и уважи туђи став је последица неуверености у сопствене идеје и сопствене ставове као и сопствене несамоуверености. Ово је одлика једнако и оних који су обележени као припадници нападних политичких групација и оних других који се декларишу као борци за демократију и толеранцију (што не треба да чуди будући да су и једни и други производ истог политичког једноумног калупа). Чак је, можда, неугодније слушати нетолерантног поборника толеранције и демократије него благоглавољивог и помирољивог борца за чврсту руку, јер се одмах поставља питање каква ће бити толеранција за коју се бори њен нетолерантни поборник.

На послетку, олако изговарање речи, неспремност да се саслуша и супротна страна (ма како јој били добри аргументи), острашћеност и вулгарност у наступу и недоследност су особине које означавају политичког говорника као човека који не поштује ни сопствену личност и који подозрева од сопствене беседничке слабости, пошто самоуверен и сугестиван говорник нема разлога да псује.

Допринос медија срзавању политичког говора у Србији и некритичко и неприлагођено пресликавање иностраних искустава у политичком говорништву.

Немерљив допринос срзавању политичког говора код нас дају и медији. Претварањем медијске позорнице у гладијаторску арену и подстицањем учесника на вербалну борбу до уништења у циљу подизања гледаности у политичким емисијама које симболично носе називе „Клопка”, „Замка”, „Пресинг”, „Пирамида”, медији су, са својом уређивачком политиком, главни промотери политичке и говорничке некултуре. Истовремено, некритичким и неприлагођеним пресликавањем иностраних искустава у новом политичком говорништву, претварањем политичког говора у по-

литичку рекламу и пропаганду без суштине, уз коришћење савета маркетиншких агенција који су често непримерени нашем политичком поднебљу уноси се додатна смутња у политичку комуникацију на српској политичкој сцени.

б) Могући правци развоја и превазилажење проблема

Ма како наш закључак деловао сувопарно и неоригинално, политички говор у Србији се данас налази на одсудној прекретници. Са ове вододелнице могућа су два пута. Један је нежељени пут у даље пропадање политичког говора и смутну политичку комуникацију, што би реално као могућу последицу имало и крах крхке демократије у Србији. Други пут је пут оздрављења политичког говора, пут успостављања цивилизованог грађанског разговора и сучељавања разних мишљења, који ће претходити учвршћивању демократског поимања политичког друштва и демократских институција у Србији.

Али, као што се декретом не може забранити слободна и слободоумна реч, тако се декретом таква реч не може ни заштитити од пропадања. Нема, дакле, посве успешног законског регулисања слободе говора и успешне заштите од злоупотребе те слободе.

Тврђење да је за упростојавање политичког говора у Србији битан услов подизање нивоа опште, политичке и говорничке културе грађана ове земље, стварање једног разумног и хуманог система васпитања и образовања (Ђуро Шушњић, 1994) и стварање активног аудиторјума (који ће не само слушати него и оцењивати политичке говорнике) већ је дуги низ година опште место у расправљању нашег проблема. Једнако такво је и тврђење да је за уређење политичког говора значајно васпитати политички зрелог појединца за демократију, што подразумева васпитавање сваког појединца до минималног степена толеранције ради колико-толико хармоничног функционисања заједнице, стварање код свакога критичке свести – критичког прилаза стварности и усађивање одређеног степена одговорности код сваког појединца у свим сферама живота. (Јелена Мићевић, 2005: 36-37) За уређење политичког говора важна је, истина, слобода мисли и говора за све

људе, али и то је опште место у разматрању овог проблема. Јер, наиме, „кад би сви људи осим једнога једнако мислили, а само једна особа имала супротно мишљење, човјечанство не би имало више права ушуткавати ту особу него што би она имала право ушуткавати човјечанство, кад би имала власт... Особито је зло што онај тко ушуткава изражавање мишљења поткрада људски род, потомство, баш као и властиту генерацију, оне који се не слажу с тим мишљењем још више него оне који га прихватају. Кад је то мишљење тачно, они су лишени повољне прилике да заблуду замијене истином, а кад је криво, они губе готово још веће добро, јаснија опажања и живљи утисак истине изазван њеним спором са заблудом.” (Џон Стјуарт Мил, 1988: 123)

За уређење политичке комуникације у Србији значајно је, заиста, постојање слободе мисли и говора за све људе, али је једнако тако значајно и привикавање на ту слободу. А то привикавање подразумева не само право да се јавно кажу сопствене мисли него и обавезу да се од својих речи штити неистомисљеник, да се њему дозволи једнако право на говор и да се, по окончању размене мисли, пружи и прихвати пружена рука. То је, ако се не варамо, привикавање на трпељивост и толеранцију. Али то привикавање подразумева један широки фронт свих људи који се речју баве у непрекидном раду на оплемењивању јавно изговорене речи. И кораци су јасни. Понајпре, ваља одмах архивирати навику репродуковања туђих, једних те истих, за сваку прилику састављених говора. Потом, нема тако великог проблема, значајног неслагања или бизарне теме о којима се не може говорити учтиво, па тако треба и говорити уз стално посматрање, оцену и осуду или похвалу од стране слушалаца. Надаље, говорник да говори оно што мисли а да потом поступа према ономе шта је рекао; аудиторijум да га подсећа на изговорену реч. Такође, говорник да брани сваку своју изговорену реч и сваку туђу изговорену реч. Осим тога, аудиторijум да се навикне на слушање и тема које му нису пријемчиве. И на крају, у било какву језичку комуникацију сви бисмо морали поћи, користећи три речи: „дозволите, хвала, извините”. Јер тај степен господства јавно изговорене речи је насушни услов за сазревање једне, још увек прилично незреле нације.

Литература:

- Аристотел, (2000): *РЕТОРИКА*, Београд, Плато.
- Аврам Мразовић, (1821): писац првог уџбеника реторике код Срба *РУКОВОДСТВО КА СЛОВЕНСКОМУ КРАСНОРЕЧИЈУ*, Будим.
- Бранислав Нушић, (2002): *РЕТОРИКА – Наука о беседништву*, Београд, књига I.
- Говор ЈБТ 21. октобра 1945. године у Крагујевцу, (1961): у: *КРАГУЈЕВАЦ, 21. ОКТОБАР 1941. ГОДИНЕ*, СКЗ, Београд.
- Говор ЈБТ септембра 1979. године поводом откривања споменика на Кадиначи, у: Дејан А. Милић, *ПОЛИТИЧКА БЕСЕДА МОДЕРНЕ СРБИЈЕ*.
- Дејан А. Милић, (2004): *ПОЛИТИЧКА БЕСЕДА МОДЕРНЕ СРБИЈЕ*, Номос, Београд.
- Дејан А. Милић, (21.06.2001): *ОПЛЕМЕЊИВАЊЕ СЛОБОДНЕ РЕЧИ*, чланак, НИН, бр.2634.
- Ђуро Шушњић, (1994): *ДИЈАЛОГ И ТОЛЕРАНЦИЈА – ИСКУСТВО РАЗЛИКЕ*, Нови Сад.
- Зборник сећања преживелих СКЗ, (1961): *КРАГУЈЕВАЦ 21. ОКТОБРА 1941. ГОДИНЕ*, Београд.
- Јелена Мићевић, (2005): *ШТА ЈЕ ДРУШТВЕНА ТОЛЕРАНЦИЈА*, Кикинда.
- Јован Стерија Поповић, (1995): *РЕТОРИКА*, Београд.
- Јовица Тркуља, (1995): *ОСВАЈАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ – Оглед о посткомунизму*, Београд.
- Мила Медић, *ЗАВЈЕШТАЊА СТЕФАНА НЕМАЊЕ – Завјештање језика*, Филип Вишњић, Београд.
- Милован Данојлић, (1979): *МУКЕ С РЕЧИМА*, Београд.
- Милош Кнежевић, *ПРЕЗИДЕНЦИЈАЛИЗАМ НА ХОРИЗОНТУ ТРАНЗИЦИЈЕ*, у М. Кнежевић, Г. Буџак, Д. Петровић, (2005): *САВРЕМЕНИ ПРЕДСЕДНИЧКИ СИСТЕМИ*, Београд, Новица Војиновић, (2000): *ИСТОРИЈА ДРЖАВЕ И ПРАВА*, Пале.
- О.Станојевић, С.Аврамовић, (2003): „*ARS RHETORICA – Вештина беседништва*”, Београд.
- Политика, брј од 8. новембра (1944): преузето из: Слободан Г. Марковић (2005): *ЈОСИП БРОЗ – УПОТРЕБА НАУЧНИХ УСТАНОВА У СРБИЈИ ЗА ДЕИФИКАЦИЈУ ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ДИКТАТОРА*, часопис HERETICUS, бр. 1.

С. Аврамовић, (1995): *О СТЕРИЈИНОЈ РЕТОРИЦИ*, предговор за „РЕТОРИКУ” Ј. С. Поповића, Београд.

Џон Стјуарт Мил, (1988): *ИЗБРАНИ ПОЛИТИЧКИ СПИСИ*, I свеска, Загреб.

Summary: After the democratic changes and under the influence of the painful political inheritance, which suppressed its democratic development, political speech in Serbia is faced with a further devaluation and its turning into its opposite - into political anti-speech.

Political anti-speech occurs as a word spoken easily and not based on any real facts, or as a passionate speech full of hatred and intolerance.

This demands urgent steps in order to make the political speech more decent and acceptable in democratic society, which is an absolutely necessary condition for the growth of one nation, which is still considerably immature.

Key words: Politics - political speech - dictatorship - political inheritance - 'deaf' orator - wooden speech - tolerance

Endnotes:

¹ Проповеди Исуса Христа и следбеника о једнакости свих људи пред Богом директно су поткопавали темеље Римског царства, француски калуђер Фулке из Неија у својим проповедима оправдавао је IV крсташки рат, Мартин Лутер у својим проповедима против слабости католичке цркве директно је нападао и феудално друштво, проповеди Далај Ламе учинили су га непријатељем број 1 НР Кине).

² Дobar пример употребе преломног политичког тренутка је говор Краља Петра Првог браниоцима на положајима изнад Колубаре новембра 1914. године, када се ишчекивао непосредан напад Аустријанаца.

Са друге стране, Адоф Хитлер, сугестиван политички говорник неспорно велике харизме, искористио је инсценирани напад на радио станицу Глајвиц 31. августа 1939. године да би у Рајхстагу у Берлину 1. септембра 1939. године одржао говор којим је објавио рат Пољској, отпочевши тиме Други светски рат.

³ Уџбеник је довршен 1844. године, а штампан тек 1974. године – према: С. Аврамовић, *О СТЕРИЈИНОЈ „РЕТОРИЦИ”*, предговор за „РЕТОРИКУ” Ј. С. Поповића.

⁴ Краљ Петар I Карађорђевић (1844-1921), владао је Србијом од 1904. до 1914. године, када је престо уступио свом сину регенту Александру.

⁵ Која је започела крајем октобра 1944. године обраћањем Јосипа Броза народу у ослобођеном Београду са балкона Народног позоришта а окончана победом Милошевићеве фракције на Осмој седници СКС 24. септембра 1987. године.

⁶ Цареви дугих и досадних социјал-бирокуратских говора ипак, на срећу, нису били наши револуционари. Осим Стаљина и других совјетских дојена „дрвеног” говора, водеће место међу овим антиговорницима заузимају албански комунистички вођа Енвер Хоџа, који је једном приликом говорио на конгресу КПА дуже од 36 сати, и лидер Кубе Фидел Кастро, који се једанпут усред свог дугог говора онесвестио од исцрпљености.

⁷ Генерал армије Никола Љубичић, иако Србин из Србије, био је познат по сталном коришћењу Титове узречице „чим прије”.

⁸ Чланак: „Маршал Тито присуствовао је свечаној академији на којој је генерал-лајтнант Милован Ђилас говорио о значају Октобарске револуције”.

⁹ Професор Правног факултета у Београду и вођа Земљорадничке странке.

¹⁰ Политички говор овог периода у Србији не може се посматрати изоловано од политичког говора у Словенији, Хрватској, БиХ... То ће се догодити код свих народа на територији бивше Југославије који су баштинили социјалистички дрвени говор. И они ће добити своје хибридне говоре посткомунистичког времена. Уосталом, ако се упореде говори Туђмана и његових најближих сарадника са оним говорима које су говорили Милошевић и другови, видеће се да се ради о истом типу говора, те да се у њима замењени само актери.

¹¹ Иначе веома талентован говорник, пре свега, дебатер, који је вербалним насиљем и ексцентричним понашањем пред камерама покушао и у великој мери успео да скрене пажњу јавности на себе.

¹² Новинар Славко Ћурувија убијен је на Ускрс 1999. године у политичком атентату са досад неоткривеним починиоцима, само неколико дана пошто је преко Телевизије Београд прочитан осврт једног новинара Експрес политике, који га је обвинио да је агент НАТО пакта и да се радује бомбардовању СРЈ.